

ORCID 0000-0003-0849-5629
ORCID 0000-0003-4960-6348
УДК 364.4(477)-056.2:796.5

Майя Перфільєва,
Алла Войтовська

РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Соціальне обмеження, що є наслідком психофізичних розладів організму людини, є одним із серйозних явищ і проблем сучасного світу. Вагомі наслідків, що виявляються і в індивідуальному, і в соціальному сенсі.

Шлях до нормалізації та повноцінного існування насамперед ускладнюють закорінені в суспільній свідомості стереотипи та упередження. А це призводить до суттєвого зниження життєдіяльності людей з інвалідністю, їхньої соціальної дезадаптації, обумовленої порушеннями в розвитку, труднощами в самообслуговуванні, у навчанні та спілкуванні з навколишнім світом. Сьогодні особливо гостро стоїть питання соціальної адаптації такої категорії населення, що залишається «відкритою» в усіх сферах суспільного життя.

Відповідно актуальною стає розробка нових засобів соціальної реабілітації орієнтованих на розширення життєвого простору осіб з інвалідністю. Одним із найбільш ефективних засобів розширення життєвого простору є туризм.

У всьому світі сьогодні туризм є загальноновизнаним засобом відпочинку, оздоровлення, пізнання навколишнього світу, спорту. У систему туристичних заходів щорічно потрапляють десятки мільйонів людей. У багатьох країнах туризм став важливим сектором економіки, що займає в загальному світовому експорті третє місце. Разом із тим дослідженню туризму як соціальному інституту, зокрема для людей з інвалідністю, досі було приділено мало уваги.

Туризм для людей з інвалідністю є порівняно новим та соціально значущим напрямком туристичної діяльності. Це пов'язано і безпосередньо із тим, що кількість осіб з різними видами обмеження життєвих можливостей щорічно зростає.

Отже, питання розвитку туризму для людей з інвалідністю, які потребують всебічного культурно-пізнавального розвитку, виходу з ізоляції, що найкраще досягається саме завдяки туристським подорожам, потребує більш детального вивчення.

Процес трансформації людської свідомості та адаптування навколишнього середовища до потреб осіб з інвалідністю відбувався з різною швидкістю в різних країнах. Цей розвиток проходить двома паралельними способами: перший передбачав розвиток сфери супроводу та опіки особи з особливими потребами, а інший – напрацьовував розвиток інфраструктури й технічних засобів, які б допомагали особам з інвалідністю.

До цього часу були напрацьовані стандарти до будівель загального користування, доріг, паркувальних майданчиків, національних парків, зон відпочинку. Усі новобудови повинні відповідати стандартам доступності, прийнятим у кожній країні. Шлях до досягнення подібного рівня доступу осіб з інвалідністю до відпочинку тривав у розвинених країнах 30–40 років.

Всесвітня туристична організація, дозволила створити єдиний загальносвітовий соціальний простір туризму. Туризм став соціальним інститутом світового рівня. Туризм, як соціальний інститут, співпрацює з багатьма іншими соціальними інститутами на основі взаємної вигоди та партнерства. Головною функцією соціального інституту туризму є надання туристських послуг населенню [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема захисту осіб з інвалідністю присвячено значну кількість досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків. Їх, зокрема, розглядають М. Авраменко, А. Ахметшин,

С. Богданова, Н. Борецька, О. Головкіна,
С. Григор'єв, Е. Лібанова, О. Макарова,
С. Мельник, К. Міщенко, М. Сапіжев,
Г. Сахибзадаєва, В. Сушкевич, П. Таланчук,
С. Євсєєв та ін.

Окремі аспекти теоретичної розробленості питання туризму для осіб з інвалідністю відображено в наукових працях О. Волошинського, І. Горбацьо, М. Дементьєвої, Л. Люзинської, А. Мацелюхи, Д. Петрова, І. Сандовенко, М. Сварника, Є. Холостової.

Мета статті – розкрити реальний стан розвитку інклюзивного туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Загалом поняття «інвалідність» з'явилося у зв'язку з розвитком суспільства й усвідомленням функціональних обмежень, які постали перед багатьма громадянами. Вагомість залучення людей з інвалідністю в суспільне життя і зміна ставлення до них здорових людей змусили сконцентруватися на якості життя для всіх членів суспільства і спричинили зміни у трактування поняття «інвалідність».

Вищезазначене дозволяє визначити основні способи покращення самовизначення людей з інвалідністю:

- навчитися ухвалювати рішення, що враховують цілі, можливості, ресурси для розв'язання проблем людей з інвалідністю;

- забезпечити таким особам можливість вибору довкілля: навчальних закладів, будинку, колективу;

- ідентифікувати індивіда й забезпечити потрібною йому підтримкою;

- забезпечити можливості для розвитку та успіху; створити середовище, прийнятне для духовного зростання кожної особи та розвитку її можливостей;

- навчитися вірити в можливості досягнути успіху, водночас не розчаровуватися, якщо зазнав невдачі;

- дати кожній особі можливість ризикувати, допускати помилки, зазнавати невдачі і вчитися на своїх помилках;

- створити спеціальні позитивні умови для формування самосвідомості, самооцінювання, упевненості в собі;

- дозволити кожній особі вирішувати самостійно і брати на себе відповідальність за свої вчинки [2].

Необхідна доступність означає, що людині забезпечуються всі типи вимог для

того, щоб бути залученою у певну діяльність, або необхідні вимоги щодо свого комфортного перебування. Інакше кажучи, коли пристосування зроблено, люди з інвалідністю стають такими ж учасниками тієї чи іншої діяльності, як і інші. Такі вимоги залучення людей у певний вид діяльності повинні стосуватися всіх без винятку її учасників, особливо людей з інвалідністю.

Акцентуємо увагу на ще одному аспекті досліджуваної проблеми: мільйони людей з інвалідністю у світі зазнають фізичної та духовної дискримінації протягом багатьох років. Це спричинено різними факторами, серед яких: суспільство намагається ізолюватися або відмежуватися від людей з інвалідністю; люди з інвалідністю зазнають як умисної, так і ненавмисної дискримінації; дискримінація є поширеною й існує на всіх рівнях суспільства, проявляється у важливих сферах життя, охоплюючи працевлаштування, господарювання, доступ до державних установ, транспорту, комунікацій та рекреації; відсутність задовільної юридичної допомоги для осіб з інвалідністю, які зазнали дискримінації; низькі соціальні позиції, які займають люди з особливими потребами; люди з інвалідністю завжди були безсилі, щоб позбутися соціальної несправедливості.

Реалізація політики щодо інтеграції осіб з інвалідністю у суспільство на сучасному етапі потребує забезпечення максимально зручних умов життя і побуту людей з обмеженими фізичними можливостями, зокрема створення «безбар'єрного» середовища, у якому зазначена категорія громадян матиме можливість без ускладнень користуватися всіма елементами інфраструктури, відвідувати будь-які об'єкти житлового та громадського призначення, вільно пересуватися транспортом, користуватися засобами зв'язку та мати доступ до інформації [4]. Тут доречно наголосити на доцільності універсального дизайну, тобто дизайну предметів, середовища, програм та послуг, що має зробити їх максимально можливою мірою придатними для використання всіх людей без необхідності адаптації.

Універсальний дизайн не виключає допоміжних пристроїв для конкретних груп людей з інвалідністю, де це необхідно.

Постає питання: навіщо готелям, турбазам та туристичним фірмам адаптуватися до потреб осіб з інвалідністю? За загальною світовою статистикою, у кожному суспільстві є 8-12 відсотків осіб з особливими потребами. Так, в Україні налічується приблизно 5 мільйонів осіб з інвалідністю [2]. Нині ці люди лише певною мірою залучені до всіх видів суспільного життя, відпочинку. Але наші прагнення до цивілізованого громадянського суспільства зобов'язують інтегрувати цю верству населення в загальну громаду. У зв'язку з цим на ринку відпочинкових послуг з'явиться кількомільйонна армія споживачів, які будуть шукати можливості задовольнити свої потреби. Тому підготовка технічної інфраструктури та працівників туристичних фірм, готелів, ресторанів, турбаз і відпочинково-рекреаційних зон до прийому нової категорії споживачів є актуальною.

А такий вид відпочинку, як сільський туризм, навіть у розвиненій Європі практично недоступний. З огляду на це Україна може стати першою в розвитку цієї галузі. Напрацювавши певні вимоги та стандарти, розробивши курси підготовки власників агроосель до прийому осіб з інвалідністю, маємо шанс зробити внесок у покращення якості життя осіб з особливими потребами.

Сільський, або агротуризм, в Україні мало пристосований для потреб осіб з інвалідністю. Не тільки в Україні, але й у Західній Європі цей вид туризму перебуває в зародковому стані. Досі немає розроблених конкретних рекомендацій та вимог. Також, на жаль, не існує спеціальних програм і курсів для власників сільських осель із прийому та розміщення осіб з особливими потребами.

Із часом все більше людей бажатимуть відпочивати в незвичних для себе умовах, а отже, попит буде спонукати пропозицію. У зв'язку з цим надаємо рекомендації господарям осель щодо організації агротуризму в Україні для потреб осіб з інвалідністю, які вважаємо доречними нині: потрібно

- облаштувати під'їзди, територію та будинок відповідно до загальних будівельних вимог, щоб зробити їх доступними для осіб з інвалідністю. У разі неможливості переобладнання оселі варто вказувати види інвалідності, для яких придатна оселя, та надавати детальний, достовірний опис місця перебування;

- забезпечити правильну безпеку відпочивальників для споглядання та контактів зі свійськими тваринами, а також убезпечити тварин від відпочивальників, які несвідомо можуть їм нашкодити;

- знати доступні для осіб з особливими потребами місця у своєму районі та запропонувати відпочивальникам відвідування цих місць для забезпечення комфортного та якісного відпочинку;

- поінформувати інших гостей про можливість перебування в оселі осіб з інвалідністю певної нозології для попередження можливих непорозумінь.

Набув популярності і водний туризм на рівнинних і гірських річках на катамаранах, байдарках та плотах. Цей вид туризму не має особливих обмежень, пов'язаних з особливостями різних нозологій осіб з інвалідністю, та, водночас, є надзвичайно цікавим з огляду на досить швидку зміну довколишнього середовища та можливість переміщуватись течією, не докладаючи надзвичайних зусиль.

На основі зазначеного вище формуємо принципи забезпечення комфортності для людей з інвалідністю:

- зміна способів діяльності, правил і процедур. Це передбачає зміну правил використання території та обладнання, реєстраційних правил або правил у певному спорті;

- усунення бар'єрів пересування;
- усунення структурних комунікаційних бар'єрів;

- забезпечення допоміжними засобами та службами.

Нами визначено також способи упровадження рекреаційних програм для осіб з інвалідністю: запрошувати всіх дітей до рекреаційних програм; забезпечити архітектурну доступність приміщень; забезпечити програмову доступність навчання й діяльності; навчити колектив задовольняти індивідуальні потреби осіб з інвалідністю; забезпечити спільну

діяльність, яка сприятиме позитивному рівноправному спілкуванню з іншими; зміцнити дружні взаємини між особами з інвалідністю й людьми без фізичних вад; підготувати людей як провідників інтегрування; схвалити принцип інтеграції як обов'язок кожного учасника.

Сьогодні в Україні гостро постає питання реабілітації людей з інвалідністю та особливих категорій населення держави – учасників та постраждалих в АТО. Основне завдання держави стосовно людини з інвалідністю – надати можливість повного або часткового відновлення здатностей до побутової, суспільної та професійної діяльності [3]. За таких умов «інклюзивний туризм» створює умови для реструктуризації культури суспільства, його правил і норм поведінки, прийняття всіх сторін життя й особистих відмінностей та потреб осіб з інвалідністю за рахунок тісних, плідних відносин між здоровими особами та інвалідами в сучасному соціумі.

У контексті розглядуваної проблеми зазначаємо, що нещодавно в місті Умані на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини відбувся I Міжнародний науково-практичний симпозіум «Актуальні проблеми впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні». Цій події передувало створення Асоціації «Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму», ініціаторами й засновниками якого були КЗ «Черкаський обласний центр медико-соціальної експертизи Черкаської обласної ради», Національний історико-культурний заповідник «Чигирин», Шевченківський Національний заповідник м. Канева, Національний дендрологічний парк «Софіївка», Громадська спілка «Всеукраїнське науково-практичне об'єднання інклюзивного туризму інвалідів і чорнобильців України», Благодійний фонд «Підтримка програм соціального захисту осіб, постраждалих від аварії на ЧАЕС та інвалідів» та Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. За результатами проведення I Міжнародного науково-практичного симпозіуму до відомств було подано резолюцію з пропозиціями щодо застосуванню інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму у всіх сферах життя

осіб з інвалідністю. В університеті за сприяння Асоціації «Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму» відбувся I Студентський конкурс наукових проєктів «Подорожуємо без бар'єрів».

В Україні активно діють фонд «Крок за кроком», «Всеукраїнська громадська організація наукового товариства інвалідів», Всеукраїнська громадська організація «Коаліція захисту прав інвалідів та осіб з інтелектуальною недостатністю», Всеукраїнська благодійна організація «Даун Синдром», громадська організація «Сонячне коло» для дітей з аутизмом, організація сприяння дітям з обмеженими можливостями з дитинства «Церебрал», Всеукраїнський фонд соціальної допомоги інвалідам з вадами слуху, благодійне товариство допомоги особам з інтелектуальною недостатністю «Джерела», міжнародний благодійний фонд, що надає допомогу та опіку дітям-інвалідам Чорнобиля, фонд Віктора Пінчука, благодійна організація для людей з обмеженими можливостями «Життя без обмежень» та ін. Цікавою, на наш погляд, є діяльність молодого міжнародного руху молоді «Допомога молодим» (Helpyoung, Київ) під керівництвом Р. Бекназарова та благодійного фонду «АІК» під керівництвом Ю. Рісенчук [5].

Висновки. Отже, інклюзивний туризм може стати унікальним явищем для реабілітації осіб з інвалідністю, забезпечуючи їм пізнавальний процес, так і можливість повноцінної соціалізації.

Таким чином, основною метою державної соціальної політики щодо розвитку інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму, захисту та підтримки осіб з інвалідністю в Україні має бути забезпечення рівних можливостей та реалізація конституційних прав цієї категорії громадян, створення сприятливих правових, політичних, соціально-економічних, медичних, психологічних, організаційних умов і гарантій для забезпечення людського розвитку та інтеграції у суспільне життя. З іншою боку, надзвичайно важливою є особиста активна громадянська позиція людей, що мають інвалідність. Їхня безпосередня участь у розбудові відкритого суспільства сприятиме підвищенню рівня життя не лише власного, а й інших вразливих категорій населення.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів

означеного питання. Перспективним є подальше наукове вивчення та практична діяльність у сфері розвитку інклюзивного туризму в Україні.

www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/2/12.pdf

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лигидов Р. Возможности государственной поддержки развития социального туризма в Кабардино-Балкарской Республике [Электронный ресурс] / Р. Лигидов, Н. Кулюшина // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1. – Режим доступа : www.science-education.ru/121-18486.
2. Посібник з активного відпочинку та туризму для неповносправних / [М. Сварник, Я. Грибальський та ін.]. – Львів : Товариство «Зелений Хрест», 2015. – 150 с.
3. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України № 2961 від 06.10.2005 // Урядовий кур'єр (Орієнтир). – 2005. – 2 листопада, № 213.
4. Холостова Є., Дементьева Н. Соціальна реабілітація: Навчальний посібник / Є. Холостова, Н. Дементьева. – М. : Вид.-торг. корп. «Дашков і К.», 2002. – 340 с.
5. Щепанський Е. Методологічна сутність і класифікаційні ознаки туризму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Lyhydov R. Vozmozhnosty hosudarstvennoy podderzhky razvytyya sotsyal'noho turyzma v Kabardyno-Balkarskoy Respublyke [Élektronnyy resurs] / R. Lyhydov, N. Kulyushyna // Sovremennyye problemy nauky y obrazovanyya. – 2015. – № 1. – Rezhym dostupa : www.science-education.ru/121-18486.
2. Posibnyk z aktyvnoho vidpochynku ta turyzmu dlya nepovnospravnykh / [M. Svarnyk, YA. Hrybal's'kyu ta in.]. – L'viv : Tovarystvo «Zelenyy Khrest», 2015. – 150 s.
3. Pro reabilitatsiyu invalidiv v Ukrayini : Zakon Ukrayiny № 2961 vid 06.10.2005 // Uryadovyy kur"yer (Oriyentyr). – 2005. – 2 lystopada, № 213.
4. Kholostova YE., Dement'yeva N. Sotsial'na reabilitatsiya: Navchal'nyy posibnyk / YE. Kholostova, N. Dement'yeva. – M.: Vyd.-torh. korp. «Dashkov i K.», 2002. – 340 s.
5. Shchepans'kyu E. Metodolohichna sutnist' i klasyfikatsiyini oznaky turyzmu. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/2/12.pdf